

Covenant & Conversation

Jonathan Sacks
THE RABBI SACKS LEGACY

RABI LORD JONATHAN SACKS'IN ÖĞRETİ VE YAZILARINDAN

Covenant & Conversation yazılarına sağladıkları ve Harry (Chaim) Schimmel'in anısına adanan cömert sponsorlukları için Schimmel Ailesi'ne teşekkürlerimizle. "R. Chaim Schimmel'in Tora'sını, onunla ilk karşılaştığım zamandan beri severim. Sadece yüzeysel gerçekle değil, altta yatan daha derin gerçeğe olan bağlantısıyla da ilgilenmeye gayret eder. 60 yıldır kendisine eşlik eden olağanüstü eşi Anna'yla birlikte, aile, cemaat ve Tora sevgisine adanmış bir yaşam inşa ettiler. Ortaya koydukları örnek yaşamla beni fazlasıyla etkilemiş müstesna bir çift." – Rabi Sacks

Dört Şehrin Hikâyesi

Tufan ile Avraam'a yapılan çağrı arasında, Noah'la yapılan evrensel antlaşma ile tek bir halkla yapılan özel antlaşma arasında, Bavel (Babil) hakkındaki garip, imalı anlatım gelmektedir:

Tüm yeryüzü aynı dili ve aynı sözleri konuşuyordu. Ve [insanlar] doğudan göç ederlerken, Şinar topraklarında bir vadi buldular ve orada yerleştiler. Birbirlerine "Gelin tuğlalar şekillendirelim ve onları ateşte pişirelim" dediler. [Bu şekilde] Taş yerine [kullanmak üzere] tuğlaları, harç için de ziftleri oldu. Ve dediler: "Gelin kendimize bir şehir ve başı gökyüzüne erişen bir kule inşa edelim ve kendimize bir isim yapalım. Aksi takdirde tüm yeryüzüne dağılacağız". (Bereşit 11:1-4)

Ben burada basitçe kendi başına Bavel hikâyesini değil, onu içeren geniş temayı keşfe çıkmak istiyorum. Çünkü buradaki anlatım, Bereşit'in – Başlangıçlar Kitabı'nın – konularını birbirine bağlayan ipliklerden biri olan dört perdelik dramın ikinci perdesini oluşturmaktadır. Bu dram, antik dünyadaki şehir kavramına ve ona bağlı çeşitli olgulara karşı sürekli bir polemik niteliğindedir. Öyle görünüyor ki, bu şekilde Tora bize, şehir denen oluşumun, Tanrı'yı bulmanızı kolaylaştıran bir yer olmadığı mesajını vermektedir.

İlk perde, tarihin ilk iki insan evladıyla başlamaktadır. Kayın ve Evel'in her ikisi de Tanrı'ya sunular getirir. Tanrı, Evel'in sunusunu kabul ederken Kayın'inkini reddeder. Kayın, öfke içinde Evel'i öldürür. Tanrı Kayın'ın suçunu yüzüne vurur: "Kardeşinin kanları topraktan bana haykırıyor!" Kayın'ın cezası, "yeryüzünde rahat bulamayacak bir göçebe" olması şeklinde gelir. Sonrasında, Kayın "A-Şem'in huzurundan ayrıldı ve Eden'in doğusunda, Nod ülkesinde yerleşti." Bunun ardından şu sözleri okuruz:

Kayın eşini bildi. [Eşi] hamile kaldı ve Hanoh'u doğurdu. [Kayın] bir şehir inşa etti ve bu şehrin adını, oğlunun adı gibi Hanoh koydu. (Bereşit 4:17)

İlk şehir, ilk katil tarafından, ilk kardeş katili tarafından kurulmuştur. Şehir kavramı, kan içinden doğmuştur.

Burada, Roma'nın, kardeşi Remus'u öldüren Romulus tarafından kurulma hikâyesiyle bariz bir paralellik vardır; ama paralellik o noktada sona ermektedir. Roma'nın hikâyesi –babaları tanrılardan biri olan çocukların, amcaları tarafından ölüme terk edilmesi ve kurtlar tarafından büyütülmesi – tipik bir kuruluş mitidir; belirli bir şehrin orijinlerini açıklamak için anlatılan ve genellikle bir kahraman, kan dökme ve kurulu düzenin alaşağı edilmesi temalarını içeren türden bir efsanedir. Kayın'ın hikâyesi ise bir kuruluş miti değildir, çünkü Tanah, Kayın'ın şehrine ilgi göstermemekte, ayrıca şiddet hareketlerine de herhangi bir yiğitlik atfetmemektedir. Dolayısıyla bu, bir kuruluş mitinin tersidir. Bu tür şehirlere yönelik bir eleştiridir. Tanah'a göre, bu ilk şehir hakkındaki en önemli gerçek, Tanrı'nın isteğine baş

kaldırmak suretiyle inşa edilmiş olmasıdır. Kayın ömür boyu göçebe bir yaşama mahkûm edilmişti, ama bunun yerine bir şehir inşa etmiştir.

Üçüncü perde en dramatik, zira en ayrıntılı olanıdır: Yarden vadisindeki ovada yer alan şehirlerin en büyüğü ve en önde geleni olan Sedom. Avraam'ın yeğeni Lot'un, evini kurduğu yer burasıdır. Sedom'la ilk tanışmamız, Avraam ve Lot'un çobanları arasındaki bir tartışmayı anlatan Bereşit 13'tedir. Avraam Lot'a ayrılmalarını teklif eder. Lot Yarden ovasının bereketini görür:

Lot gözlerini kaldırdı ve tüm Yarden ovasının, Tsoar'a kadar, tıpkı A-Şem'in bahçesi gibi, tıpkı Mısır ülkesi gibi tamamen sulak olduğunu gördü. (Bereşit 13:10)

Böylece Lot buraya yerleşmeye karar verir. Hemen bize, Sedom halkının "A-Şem'e karşı çok kötü ve günahkâr" (Bereşit 13:13) olduğu bildirilir. Zenginlik ile erdem arasında bir tercih olanağı olduğunda, Lot, akılsızca, zenginliği seçer.

Beş *perek* sonrasında, Tanrı'nın, şehri imha etme planını duyurduğu ve Avraam'ın onunla pazarlığa giriştiği büyük sahne gelir. Belki orada elli masum insan vardır; belki de yalnızca on kişi vardır. Tanrı nasıl olur da bütün şehri yok edebilir?

"Tüm dünyanın Yargııcı adil davranmayacak mı?" (Bereşit 18:25)

Tanrı o zaman, on masum kişi bulunduğu takdirde şehri yok etmemeyi kabul eder. Sıradaki *perekte*, Avraam'ı ziyaret etmiş olan üç melekten ikisinin, Lot'un Sedom'daki evine gelişini okuruz. Bundan kısa bir süre sonra korkunç bir sahne çıkar karşımıza:

Henüz yatmamışlardı ki, şehir insanları, Sedom insanları – genç ve yaşlı, her köşeden tüm halk – evi sardılar. Lot'a seslendiler ve ona "Bu gece sana gelen yabancılar nerede?" dediler. "Onları bize çıkar da, bilelim onları!" (Bereşit 19:4-5)

Anlaşılan, Sedom'da hiç masum insan yoktur. Metin, üç kez – "şehir insanları", "genç ve yaşlı", "her köşeden tüm halk" – istisnasız herkesin, suçu işlemeye hazır olduğunu vurgulamaktadır.

Buradan kümülatif bir tablo ortaya çıkmaktadır. Sedom halkı yabancıları sevmemektedir. Onları kanunun – hatta konukseverlik teamüllerinin bile – koruması altında görmemektedir. Cinsel ahlaksızlık ve potansiyel şiddete yönelik açık ifadeler vardır. Bir de, kalabalık – güruh fikri – görülmektedir. Güruh halindeki bir topluluk, mensuplarının kendi başlarına hayalini bile kurmadıkları suçlar işleyebilir. Şehirlerin nüfus yoğunluğunun ta kendisi bile, başlı başına ahlaki bir tehlike teşkil eder. Kalabalıklar, mensuplarının düzeyini yükseltmekten çok daha sık bir şekilde onları aşağı sürüklerler. Avraam'ın ayrı yaşama kararının sebebi de budur. Avraam Sedom uğruna savaşa çıkar (Bereşit 14) ve sakinleri için dua eder; ama orada yaşamaya hazır değildir. Atalarımızla annelerimizin şehirde yaşayan insanlar olmamaları bir tesadüf değildir.

Dördüncü perde, tabii ki, Yosef'in köle olarak getirildiği ve Potifar'ın evinde hizmet ettiği Mısır'dır. Orada Potifar'ın eşi onu baştan çıkarmaya çalışır, bunda başarısız olunca Yosef'i işlemediği bir suçla itham eder ve Yosef bu nedenle zindana atılır. Mısır hakkında Bereşit'teki tarifler, Şemot'ta olduğundan farklı olarak şiddetten bahsetmemektedir; ancak Yosef'in hikâyesinin açıkça ortaya koyduğu üzere, cinsel ahlaksızlık ve adaletsizlik mevcuttur.

İşte, Bavel hikâyesini bu bağlam içinde anlamamız gerekir. Kökleri, gerçek bir tarihi olayda, fiili bir zaman ve mekânda yer almaktadır. Uygarlığın beşiği Mezopotamya, şehir devletleri ile bilinirdi. Bunlardan biri, Avraam ile ailesinin geldiği Ur iken, en büyüğü gerçekten de Bavel'di. Tora, bu şehirlerin inşasına olanak sağlayan büyük teknolojik yeniliği hatasız bir şekilde tarif etmektedir: ocakta pişirilerek sertleştirilen tuğlalar.

Benzer şekilde, "göklere erişen" bir kule fikri de fiili bir olguyu tarif etmektedir: Aşağı Dicle-Fırat vadisindeki şehirlerin silüetine hâkim olan kutsal kuleler; ya da zigguratlar. Ziggurat,

kralın, tanrılara şefaatte bulunduğu bir tür yapay kutsal dağ niteliğindedir. Hikâyemizin atıfta bulunduğu Bavel'deki ziggurat bunların en büyüklerinden biriydi. Yedi kattan oluşmaktaydı ve doksan metreyi aşan yüksekliğiyle, Yisrael-dışı birçok antik metinde göklere "erişen" veya göklerle "rekabet eden" ifadeleriyle tarif edilmekteydi.

Diğer üç şehrin hikâyesinden farklı olarak, Bavel şehrinin inşacıları bariz hiçbir günah işlememekteler. Bu noktada Tora çok daha üstü kapalı ifadeler kullanmaktadır. İnşacıların ne dediklerini hatırlayın:

"Gelin kendimize bir şehir ve başı gökyüzüne erişen bir kule inşa edelim ve kendimize bir isim yapalım. Aksi takdirde tüm yeryüzüne dağılacaktır." (Bereşit 11:4)

Burada Tora'nın yanlış olarak gördüğü üç öge vardır. Biri "kendimize bir isim yapalım" kısmıdır. İsimler, bize verilen şeylerdir. Onları biz kendimiz için yapmayız. Burada, antik Mezopotamya'nın büyük şehir kültürleri içinde insanların, kendilerinin simgesel temsillerine taptıkları ima edilmektedir. Sosyolojinin kurucularından biri olan Emil Durkheim de aynı görüşü benimsemişti. Durkheim, dinin işlevinin, grubu bir arada tutmak olduğuna inanıyordu ve tapınmanın objeleri, grubun kolektif temsilleriydi. Bu, Tora'nın putperestliğin bir şekli olarak gördüğü bir şeydir.

İkinci hata, "göklere erişen bir kule" yapma isteğinde yatmaktaydı. Bereşit 1'deki Yaratılış anlatımının temel temalarından biri, âlemlerin birbirinden ayrılmasıdır. Mukaddes bir düzen vardır. Gökler vardır ve yeryüzü vardır ve ikisi birbirinden ayrı tutulmalıdır:

"Gökler A-Şem'in gökleridir; yeryüzünü ise insanoğullarına vermiştir" (Teilim 115:16)

Tora, sözlük anlamıyla "Tanrı'nın kapısı" anlamına gelen Bavel sözcüğüne kendi etimolojisini vermiştir. Tora bu sözcüğü İbranice "karıştırmak" anlamına gelen "b-l-l" köküyle ilişkilendirir. Anlatımda bu, inşacıların kibirleri sonucunda meydana gelen dil karışıklığına işaret etmektedir. Ancak b-l-l kökünün ifade ettiği başka bir karıştırma şekli daha vardır ki bu da Bavellilerin suçlu addedildikleri şeydir: her zaman ayrı tutulması gereken göklerle yeryüzünü birbirine karıştırmak. B-l-l kökü, Bereşit 1'deki anahtar fiil olan ve "ayırarak, ayırt etmek, birbirinden ayrı tutmak" anlamına gelen b-d-l kökünün karşıtıdır.

Üçüncü hata, inşacıların "tüm yeryüzüne dağılmama" arzularındaydı. Bununla, Tanrı'nın Adam'a ve daha sonra Noah'a verdiği "Verimli olun ve çoğalın ve yeryüzünü doldurun" (Bereşit 1:28, Bereşit 9:1) emrini boşa çıkarma girişiminde bulunmaktaydılar. Bu, insanların yoğun bir şekilde toplandıkları yerler olarak şehirlere karşı genel bir muhalefet gibi görünmektedir. Tora sanki, "Kentsel çevrelerde yoğunlaşmanıza hiç gerek yok" diyor gibidir. Atalarımız birer çobandı. Bir yerden diğerine hareket ederlerdi. Çadırlarda yaşarlardı. Zamanlarının büyük bölümünü yalnız başlarına, şehrin gürültüsünden uzak, Tanrı ile iletişim içinde olabilecekleri bir ortamda geçirirlerdi.

Öyleyse, Bereşit'te dört şehrin hikâyesini görmekteyiz: Hanoh, Bavel, Sedom ve Mısır şehri. Bu tali değil, asli bir temadır. Tora'nın bize ima yollu söylediği şey, Avraam monoteizminin nasıl ve neden doğduğudur.

Avcı/toplayıcı toplumlar nispeten eşitlikçiydi. Buna aykırı tam bir olgular kümesinin ortaya çıkması ancak, tarımın ve iş bölümünün ve kendilerine has güç hiyerarşileriyle birlikte şehirlerde yoğunlaşan ticaretin ve ticaret merkezlerinin, ekonomi fazlasının ve belirgin servet eşitsizliğinin doğuşu ile olmuştur ki bu da, uygarlığın yalnızca avantajları değil, bariz dezavantajları da olduğunu göstermektedir.

Yeryüzündeki hiyerarşiye semavi bir meşruiyet sağlama amacını güden politeizmin doğuşu da böyle olmuştur. Yine, hükümdarların yarı-ilahi nitelikte görülmeye başlaması da böyle olmuştur ki bu da, sınırların bulanıklaşmasını belirten b-l-l fiilinin başka bir tezahürüdür. Şehir, servet ve güce önem verilen, insanoğullarının birer birey değil, kitleler olarak değerlendirildiği yerdir. İnsan gruplarının, anıtsal bir mimari eseri inşa etmek üzere

köleleştirildiği yerdir. Bavel, bu açıdan, birçok *perek* ve asır sonrasında karşılaşacağımız Paro'ların Mısır'ının habercisidir.

Kısaca söylemek gerekirse, şehir, insanlıktan çıkararak bir ortamdır ve potansiyel olarak insanların, kendilerinin simgesel temsillerine taptıkları bir yerdir.

Tanah, şehirlere sırf şehir oldukları için karşı değildir. Bu nitelikleri nedeniyle karşıdır. Ve bunların karşıt tipi, Tanrısal Mevcudiyet'in barındığı Yeruslayim'dir. Ancak, tarihin bu aşamasında Yeruslayim henüz uzak bir geleceğe aittir.

Belki de günümüzde bizi en çok ilgilendiren ayırım, sosyolog Ferdinand Tonnies tarafından yapılmış olan Gemeinschaft (cemaat) ve Gessellschaft (toplum) ayırımıdır. Cemaat, insanların birbirlerini tanıdıkları ve birbirleri için sorumluluk aldıkları, yüz yüze ilişkilerle öne çıkar. Toplum ise, Tonnies'in tahliline göre, insanların bireysel çıkar için bir araya geldikleri, ama özde birbirlerine yabancı kaldıkları kişisel olmayan bir ortamdır.

Bir anlamda, Tora'nın projesi, Gemeinschaft'ı – güçlü yüz yüze ilişkilere dayanan cemaatleri – şehirlerin içindeyken bile devamlı kılmaktır. Çünkü şehrin, eskiden bu yana hiç değişmemiş olan günahlarından – cinsellikte sınırsızlık, servet ve güç adlı sahte ilahlara tapınma, insanlara birer malmış gibi davranma ve bazı insanların başkalarına göre daha değerli oldukları fikri – kaçınmamız, ancak birbirimize birer şahıs olarak, ortak bir antlaşmayla birbirine bağlanmış bireyler olarak davrandığımız zaman mümkündür.

Bavel budur – hem o zaman, hem de şimdi – ve bunun sonucu karmaşadır ve insan ailesinde meydana gelen bir kırılmadır.

Şabat Sofrası İçin Tartışma Soruları:

1. Sizce Bavel Kulesi'ni inşa edenlerin günahı neydi?
2. Günümüzdeki şehirlerin, şehirlerdeki kötülük potansiyeli hakkında Rabi Sacks tarafından bu yazıda öne sürülen tezi desteklediğini düşünüyor musunuz?
3. Sakinlerinin daha dürüst olduğu büyük, verimli şehirleri nasıl yaratabiliriz?